

Prawa ludzi w podeszłym wieku w systemie prawa Rady Europy i Unii Europejskiej

W aktach normatywnych prawa międzynarodowego publicznego, zarówno w systemie uniwersalnym, jak i systemach regionalnych, tak w prawie Rady Europy, jak i Unii Europejskiej, wielokrotnie twórcy wspomnianych dokumentów odwołują się do pojęcia praw „osób w podeszłym wieku”. Termin ten nie jest przy tym w żadnym z aktów normatywnych definiowany. W doktrynie podkreśla się jednak, że takową osobą jest człowiek, który w myśl krajowych przepisów prawa zabezpieczenia społecznego osiągnął wiek emerytalny. Odnotowuje się, iż w większości państw członkowskich Rady Europy wiek ten zróżnicowany jest w odniesieniu do kobiet i mężczyzn, przy czym jednocześnie zauważalna jest tendencja wydłużania granicy aktywności zawodowej¹. W Polsce, w obiegu społecznym, obok terminu „emeryt” w powszechnym użyciu są określenia: „osoba starsza”, „senior”, „człowiek w podeszłym wieku”. W języku potocznym „starszy” to „osoba dojrzała lub stara”, natomiast „stary” to człowiek „mający wiele lat, niemłody, osoba mająca za sobą wieloletnie doświadczenie”. Termin „stary” używany jest w przeciwstawieniu do dzieci i młodzieży². „Wiek podeszły” to „wiek późny, starczy”³, „starzec” natomiast to „człowiek sędziwy, czcigodny, dostojny, ale jednocześnie schorowany, zniedołężniały, zdziecinniały, zgrzybiały”⁴. „Senior” to „potocznie synonim

* Dr, prawnik i politolog, adiunkt w Zakładzie Kultury Zachodnioeuropejskiej, Instytutu Kultury Europejskiej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

¹ W doktrynie zauważa się, że treść art. 4 Protokołu Dodatkowego nakłada na państwa obowiązek ustalenia w krajowych przepisach prawa zabezpieczenia społecznego minimalnej granicy wieku emerytalnego w przedziale od 60 do 65 lat. Zob. *Social Protection in the EU Member States and the European Economic Area*, Office for Official Publications of the European Communities, Luxemburg 2001, s. 262–265.

² M. Szymczak (red.), *Słownik języka polskiego*, t. III, Warszawa 1989, s. 323–324. Termin „stary” używany jest poufale w stosunku do kogoś miłego, lubianego, dobrze znanego. Zob. S. Dubisz, *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. 3, Warszawa 2003, s. 1382.

³ Ibidem, *Słownik języka polskiego*, t. II, Warszawa 1988, s. 730

⁴ M. Szymczak (red.), *Słownik języka polskiego*, t. III, s. 324. Z odcieniem niechęci bądź zniecierpliwienia określony jest jako „staruch”, a z odcieniem sympatii bądź życzliwości

osoby starszej, najstarszy wiekiem członek jakiegoś zespołu”⁵. Terminem o charakterze normatywnym jest „emeryt”, czyli „pracownik, który po przepracowaniu ustawowo wymaganej liczby lat i po osiągnięciu określonego wieku przeszedł na emeryturę, otrzymując dożywotnie miesięczne świadczenie pieniężne”⁶.

W doktrynie zauważa się, że terminem „osoby w podeszłym wieku” posługują się różne akty unijne m.in. dyrektywa Rady 2000/78/WE z dnia 27 listopada 2000 r. ustanawiająca ogólne warunki ramowe w zakresie zatrudnienia i pracy (Dz.Urz. UE L 2000, nr 303, s. 16). Jednak w innych unijnych aktach prawnych pojawiają się terminy „osoby starsze” (ang. *older people*), w Preambule decyzji Parlamentu Europejskiego i Rady nr 940/2011/UE z dnia 14 września 2011 r. w sprawie Europejskiego Roku Aktywności Osób Starszych i Solidarności Międzypokoleniowej Dz.Urz. UE L 2011, nr 246, s. 5 (pkt 11 i 14). Niekiedy akty unijne posługują się określeniem „starsi pracownicy” (ang. *older workers*) dyrektywa Rady 2000/78/WE z dnia 27 listopada 2000 r. ustanawiająca ogólne warunki ramowe w zakresie zatrudnienia i pracy (Dz.Urz. UE L 2000, nr 303, s. 16 preambuła pkt 8)⁷.

Terminem „osoba w podeszłym wieku” operuje art. 25 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej, a określeniem „podeszły wiek” posługuje się art. 34 ust. 1 tejsze Karty. W literaturze zauważa się, że pojęcie to należy łączyć z treścią art. 4 Protokołu Dodatkowego do Europejskiej Karty Społecznej z 5 maja 1988 r. oraz z art. 23 Zrewidowanej Europejskiej Karty Społecznej, które również posiłkują się tym pojęciem. Warto w tym miejscu podkreślić, że w świetle orzecznictwa Europejskiego Komitetu Praw Społecznych „osoba w podeszłym wieku to osoba, która osiągnęła określony w krajowych przepisach prawa zabezpieczenia społecznego wiek emerytalny”. Wspólnotowa Karta Socjalna Podstawowych Praw Pracowników przyznaje prawo do ochrony socjalnej w razie przejścia na emeryturę oraz w razie osiągnięcia wieku emerytalnego bez uzyskania prawa do emerytury (pkt 24 i 25)⁸.

„staruszek”, *ibidem*, s. 323. Człowiek „sędziwy” to człowiek „poważny wiekiem, podeszły w latach, bardzo stary”, *ibidem*, t. III, s. 204.

⁵ *Ibidem*, s. 196.

⁶ M. Szymczak (red.), *Słownik języka polskiego*, t. I, Warszawa 1988, s. 940. Dawniej „emeryt” to także człowiek, który z powodu podeszłego wieku, osłabienia sił fizycznych lub umysłowych ustąpił z urzędu. M. Arct, *Słownik wyrazów obcych*, Warszawa 1938, s. 72.

⁷ Por. M. Szablowska, [w:] *Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej. Komentarz*, red. A. Wróbel, Warszawa 2013, s. 828–829.

⁸ M. Szablowska, [w:] red. A. Wróbel, *Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej...*

Prawa osób w podeszłym wieku dość późno zostały jednak wyartykułowane i do ich treści długi czas nie przywiązywano większej wagi, formułując w licznych dokumentach politycznych oraz w aktach normatywnych, zarówno o charakterze globalnym, jak i przygotowywanych dla poszczególnych regionów świata, w tym zwłaszcza dla Europy, próby określenia i sformułowania praw przysługujących nie tylko obywatelom, lecz wszystkim ludziom⁹. Warto

s. 829. Zob. także: G. Uścińska, *Problemy współczesnych systemów emerytalnych – kierunki rozwiązań w zakresie wieku emerytalnego*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 2011, nr 4, s. 5.

⁹ Należy zauważyć, że w treści swojej dokumenty te nawiązywały jednoznacznie do francuskiej Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela z dnia 26 czerwca 1789 r., zob. P. Sarnecki, *Najstarsze konstytucje z końca XVIII wieku i I połowy XIX wieku*, Warszawa 1997, s. 18. W deklaracji tej nie było jednak wprost mowy o prawach osób starych. Podstawowy katalog praw człowieka znalazł się najpierw w Pakcie Ligi Narodów, zob. A. Whelan, *Wilsonian Self – Determination And The Versailles Settlement*, „International and Comparative Law Quarterly” 1994, nr 43, s. 99–115. Kwestia wolności i praw człowieka pojawiła się także w czasie prac przygotowawczych nad Kartą Narodów Zjednoczonych w dokumencie *International Law of the Future: Postulates, Principles and Proposals*, zob. *International Law of the Future: Postulates, Principles and Proposals*, „American Journal of International Law” 38, 1.01.1994, vol. 38, nr 41; por. B. Simma, *The Charter of the United Nations, A commentary*, vol. I, Oxford 2002, s. 1–4, przyjętym 28 kwietnia 1944 r. przez Amerykańskie Stowarzyszenie Prawa Międzynarodowego, P.E. Corbett, *The Future of International Law*, „Annals of the American Academy of Political and Social Science”, lipiec 1944, vol. 234, s. 96–101, a następnie przedłożony przez Stany Zjednoczone jako projekt statutu Organizacji Narodów Zjednoczonych. Tekst Kart zob. Dz.U. 1947, nr 23, poz. 90 z późn. zm. Praw Człowieka dotyczyła w gruncie rzeczy jedynie treść art. 55. Dla realizacji zadań zapisanych w Karcie NZ powołano Radę Gospodarczo-Społeczną (dalej ECOSOC) oraz Komisję Praw Człowieka, której powierzono przygotowanie projektów międzynarodowej deklaracji lub konwencji o ochronie praw człowieka, a także wskazanie środków mających służyć wprowadzaniu jej w życie. Zob. R. Kuźniar, *Prawa człowieka. Prawo. Instytucje. Stosunki międzynarodowe*, Warszawa 2000, s. 59. Kolejnym dokumentem, mającym charakter rezolucji, o czym zwykle się zapomina, była uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, zob. A.D. Rotfeld (red.), *Prawa człowieka. Międzynarodowe zobowiązania Polski w zakresie praw człowieka. Akty prawa międzynarodowego i dokumenty KBWE*, Warszawa 1989, s. 13–21. Moc obowiązująca Deklaracji stała się przedmiotem wielu sporów i dyskusji. W kwestii tej por. M. Piechowiak, *Filozofia praw człowieka*, Lublin 1999, s. 25–26. Niektórzy badacze prezentują pogląd, że treść PDPC ma charakter obowiązujący, gdyż przekształciła się w zwyczaj międzynarodowy. Zob. A. Michalska, *Znaczenie i rola Uniwersalnej Deklaracji Praw Człowieka*, „Roczniki Nauk Społecznych. Prawo – Ekonomia – Socjologia” 1984, t. 12, z. 1, s. 133–147; C. Flinterman, *Extra – Conventional Standard – Setting and Implemen-*

przy tym zauważyć, że status praw człowieka w systemie Organizacji Narodów Zjednoczonych zmienia się. Przez wiele lat były one postrzegane, jako dziedzina peryferyjna i dopiero później zaczęły zyskiwać one na znaczeniu¹⁰. Jest przy tym rzeczą znaną, że w treści wspomnianych dokumentów prawa społeczne spychane były na margines. Z czasem zaczęto dostrzegać, niewąt-

tation in the Field of Human Rights, [w:] *An Introduction to the International Protection of Human Rights*, red. R. Hanski, M. Suksi, Turku 1997, s. 8–23. Należy zauważyć, iż Stowarzyszenie Prawa Międzynarodowego Prywatnego przyjęło w 1994 r. uchwałę, w której odnotowano, że w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka „autorytatywnie rozwinęto postanowienia dotyczące praw człowieka, zawarte w Karcie Narodów Zjednoczonych”, dodając że „wiele, jeśli nie wszystkie, praw ustanowionych w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka jest uznanych za normy zwyczajowego prawa międzynarodowego”, zob. *Raport z 66 Konferencji*, Buenos Aires 1994, s. 29. W treści art. 25 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka stwierdzono, że „każdy człowiek ma prawo do (...) ubezpieczenia na wypadek bezrobocia, choroby, niezdolności do pracy, wdowieństwa, **starości** [podkreślenie J.S.] lub utraty środków do życia w inny sposób od niego niezależny”. Powszechna Deklaracja Praw Człowieka stanowi międzynarodowy manifest praw człowieka i podstawowe źródło międzynarodowej koncepcji tych praw, zob. C. Mik, *Wprowadzenie do prawa międzynarodowego praw człowieka*, „Szkola Praw Człowieka” 1997, z. 3, s. 23. Niewątpliwie stanowiła ona wzór dla wszelkich innych dokumentów, zarówno o zasięgu uniwersalnym jak i regionalnym, zob. N. Robinson, *Universal Declaration of Human Rights – Its Origins, Significance and Interpretation*, New York 1950, s. 17; K. Drzewicki, *Prawa człowieka w Karcie NZ i w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka*, „Sprawy Międzynarodowe” 1998, nr 3, s. 9–24; idem, *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka jako inspiracja współczesnego rozwoju praw człowieka*, „Chrześcijanin w Świecie” 1984, nr 12, s. 36–48. W niezmiernie ważnym Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych (Dz.U. 1977, nr 38, poz. 167) problemem praw osób starszych nie zajęto się wogóle, mimo że w jego treści określono ochronę małżeństwa i rodziny (art. 23), prawa dziecka (art. 24), prawa obywatelskie (art. 25), równość wobec prawa (art. 26). Zob. R. Wieruszewski (red.), *Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich (Osobistych) i Politycznych*, Warszawa 2012, s. 567–581.

¹⁰ Nie oznacza to jednak, że program praw człowieka w tym systemie pozostał w stanie застоju. W literaturze podkreśla się, że do końca XX wieku przyjęto ponad 30 traktatów międzynarodowych, dotyczących praw człowieka oraz około 50 deklaracji innych rezolucji Zgromadzenia Ogólnego zaliczanych do *human rights soft law*. Zob. Z. Kędzia, *Program praw człowieka ONZ w procesie zmian*, [w:] *Międzynarodowe Pakty Praw Człowieka standard prawa i jego realizacja a przyszłe wyzwania*, red. R. Wieruszewski, R. Hliwa, Poznań 2002, s. 23–37; Z. Kędzia, R. Wieruszewski, *Ewolucja ONZ-towskiego systemu ochrony praw człowieka*, „Studia Prawnicze” 2001, nr 3–4, s. 22.

pliwie pod wpływem silnych grup nacisku, prawa dzieci¹¹ i prawa kobiet¹². Natomiast pomijano niemal zupełnie potrzebę ochrony ludzi starych, w tym także kwestię przysługującego im zabezpieczenia społecznego oraz opieki lekarskiej¹³. Prawa ludzi starych nie zostały także sformułowane w treści Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności¹⁴, mimo że zajęto się w jej treści m.in. prawem do życia (art. 2), prawem do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego (art. 8), wolnością myśli, sumienia i wyznania (art. 9), prawem do zawarcia małżeństwa (art. 12), ani w żadnym z protokołów do Konwencji¹⁵.

Problem ochrony praw ludzi starych nie został także wyraźnie sformułowany w Europejskiej Karcie Społecznej, sporządzonej w Turynie w dniu 18 października 1961 r., aczkolwiek w art. 12 wyartykułowano prawo do zabezpieczenia społecznego, a w art. 13 prawo do pomocy społecznej i medycznej¹⁶. Kwestia ochrony praw ludzi starych została jednoznacznie sformułowana dopiero w Zrewidowanej Europejskiej Karcie Społecznej¹⁷. Europejskiej

¹¹ Zob. Konwencja o Prawach Dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w dniu 20 listopada 1989 r., Dz.U. 1991, nr 120, poz. 526 z późn. zm.; zob. także: T. Smyczyński, *Ochrona Praw Dziecka*, [w:] *Prawa człowieka. Model prawny*, red. R. Wieruszewski, Wrocław–Warszawa–Kraków 1991, s. 111 i n., zob. także A. Łopatka, *Dziecko. Jego prawa człowieka*, Warszawa 2000; idem, *Konwencja Praw Dziecka w Polsce*, [w:] *Prawa dziecka. Deklaracje i rzeczywistość*, red. J. Więńczycka, Kraków 1999, s. 17–33. Por. Europejska Konwencja o Wykonywaniu Praw Dzieci sporządzona w Strasburgu 25 stycznia 1996 r. Dz.U. 2000, nr 107, poz. 1128.

¹² Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 18 grudnia 1979 r., Dz.U. 1982, nr 10, poz. 71 (Załącznik). Zob. także: R. Wieruszewski, *Zasada równouprawnienia kobiet i mężczyzn*, [w:] R. Wieruszewski (red.), *Prawa człowieka...*, s. 97–110.

¹³ Prawa ludzi starych nie zostały więc określone, jak zauważono wyżej, w Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych, a także Międzynarodowym Pakcie Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych (Dz.U. 1977, nr 38, poz. 169).

¹⁴ Dz.U. 1993, nr 61, poz. 284. Zob. L. Garlicki (red.), *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Komentarz*, t. I–II, Warszawa 2010.

¹⁵ Zob. Protokół nr 1, Dz.U. 1995, nr 36, poz. 175/1; Protokół nr 4 Dz.U. 1995, nr 36, poz. 175/2; Protokół nr 6, Dz.U. 2001, nr 23, poz. 266; Protokół nr 7, Dz.U. 2003, nr 42, poz. 364; Protokół nr 13, Dz.U. 2013, poz. 1044.

¹⁶ Europejska Karta Społeczna Dz.U. 1999, nr 8, poz. 67.

¹⁷ Zrewidowana Europejska Karta Społeczna przyjęta została w Strasburgu dnia 3 maja 1996 r. Określa ona prawa i wolności społeczne dotyczące różnych aspektów życia mieszkańców państw będących członkami Rady Europy, zwłaszcza dotyczących mieszkania, zdrowia, edukacji, zatrudnienia, zabezpieczenia społecznego, a także kwestie odno-

Karty Społecznej i późniejszej Zrewidowanej Europejskiej Karty Społecznej nie należy mylić z Kartą Praw Społecznych Rady Europy. To ostatnie określenie występuje jedynie w języku prawniczym i używane jest dla oznaczenia zbioru traktatów i dokumentów międzynarodowych, uchwalonych w latach 1961–1996, a dotyczących szeroko pojętych praw społecznych, pracowniczych i ubezpieczeniowych na kontynencie europejskim¹⁸. Europejska Karta Społeczna jest obok Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności kluczowym aktem prawa międzynarodowego, w którym w sposób kompleksowy zagwarantowana została ochrona praw człowieka. Obydwa traktaty uzupełniają się wzajemnie i dlatego należy rozpatrywać ich treść we wzajemnych związkach. W części merytorycznej, oba dokumenty zawierają katalogi chronionych dóbr, przy czym Europejska Konwencja odnosi się do praw obywatelskich i politycznych, a Europejska Karta Społeczna do praw społecznych, socjalnych i ekonomicznych. W części proceduralnej, obydwie traktaty ustanawiają organy powołane do sprawowania nadzoru w zakresie przestrzegania odpowiednich praw¹⁹. W odniesieniu do praw, określonych w Europejskiej Karcie Społecznej, jest to Komitet Praw Społecznych Rady Europy²⁰.

Komitet Praw Społecznych nie zdobył sobie tak silnej pozycji, jaką cieszy się Europejski Trybunał Praw Człowieka. Komitet ten spełnia trzy podstawowe funkcje. Po pierwsze, ustanawia standardy europejskie w zakresie prawa pracy,

szące się do niedyskryminacji i możliwości przemieszczania się. Wiele postanowień Zrewidowanej Europejskiej Karty Społecznej jest bardzo ogólnie sformułowanych, także można ryzykować twierdzenie, że mają one charakter programowy. Polska podpisała Zrewidowaną Europejską Kartę Społeczną w dniu 25 października 2005 r., a więc po dziewięciu latach od jej uchwalenia i po sześciu latach od wejścia w życie 1 lipca 1999 r. Dokument ten jak dotąd nie został jednak ratyfikowany i opublikowany w Dzienniku Ustaw.

¹⁸ Zakresem Karty Praw Społecznych Rady Europy objęte są następujące traktaty i dokumenty międzynarodowe: Europejska Karta Społeczna z 18 października 1961 r.; Protokół Dodatkowy do Europejskiej Karty Społecznej z 5 maja 1988 r.; Protokół Zmieniający Europejską Kartę Społeczną z 21 października 1991 r.; Protokół Dodatkowy do Europejskiej Karty Społecznej z 9 listopada 1995 r. przewidujący system skarg zbiorowych; Zrewidowana Europejska Karta Praw Społecznych z 3 maja 1996 r. Dokumenty te zostały opublikowane w: *European Social Charter. Collected texts (5th edition)*, Strasburg 2005. Zbiór polski przynoszą: R.A. Henczel, J. Maciejewska (wybór i oprac.), *Podstawowe dokumenty Rady Europy z dziedziny polityki społecznej. Wybór i opracowanie*, Warszawa 1997.

¹⁹ W zakresie praw wyrażonych w Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności jest to Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu.

²⁰ Zob. A. Świątkowski, *Quasi-judycyjna funkcja Komitetu Praw Społecznych Rady Europy*, „Państwo i Prawo” 2004, z. 9, s. 46 i n.

zabezpieczenia społecznego i polityki społecznej. Po drugie, analizuje raporty przygotowywane przez władze państw członkowskich i orzeka o zgodności lub niezgodności krajowych przepisów ze standardami ustanowionymi w Europejskiej Karcie Społecznej. Po trzecie, rozpoznaje skargi zbiorowe wnoszone przez uprawnione organizacje pozarządowe oraz państwa członkowskie²¹. Państwa członkowskie są zobowiązane przedstawiać sekretarzowi generalnemu Rady Europy w odstępach dwuletnich sprawozdania przestrzegania przepisów Karty i to zarówno do postanowień Karty ratyfikowanych przez państwo (art. 21 EKS), jak i na wniosek Komitetu Ministrów, w odniesieniu przepisów, które nie zostały przez nie przyjęte (art. 22 EKS).

W art. 23 Zrewidowanej Europejskiej Karty Społecznej określono prawo osób „w podeszłym wieku” do ochrony socjalnej. W treści tego przepisu stwierdzono jednoznacznie, że „W celu zapewnienia skutecznego wykonywa-

²¹ Początkowo Europejski Komitet Praw Społecznych nosił nazwę Komitetu Niezależnych Ekspertów. Nazwa ta została zmieniona na obecną w 1998 r. – jak podkreśla się, w tym celu, aby zaakcentować rolę Komitetu jako niezależnego organu powołanego do sprawowania nadzoru nad przestrzeganiem praw człowieka gwarantowanych Kartą przez władze państw członkowskich. W myśl art. 25 EKS, Komitet Ekspertów miał składać się z nie więcej niż 7 członków mianowanych przez Komitet Ministrów z listy niezależnych ekspertów, odznaczających się najwyższą prawością i uznaną kompetencją w międzynarodowych sprawach społecznych. Osoby te miały być zgłaszane przez umawiające się strony. Członkowie Komitetu mieli być mianowani na sześć lat, przy czym kadencja dwóch członków mianowanych po raz pierwszy upływała po czterech latach. EKS gwarantowała, iż mogą być oni mianowani ponownie. Po uchwaleniu Protokołu Dodatkowego EKS, liczbę członków Komitetu zwiększono w marcu 1994 r. do 9, w maju 2001 r. – do 15. Warto zauważyć, że członkowie Komitetu Praw Społecznych nie występują w charakterze reprezentantów państw członkowskich, lecz sprawują tę funkcję we własnym imieniu. Niemniej Komitet Ministrów, który ustala procedurę wyborczą, stara się, aby członkowie Komitetu reprezentowali poszczególne rejony geograficzne Europy. Należy podkreślić, że podczas wyborów w 2004 r., Polska została zaliczona do grupy piątej, mającej trzy miejsca w Komitecie, obok: Bośni i Hercegowiny, Chorwacji, Estonii, Litwy, Łotwy, byłej republiki Jugosławii, Macedonii, Federacji Rosyjskiej, Słowenii i Ukrainy. Jest rzeczą ciekawą, że w grupie pierwszej znalazły się jednocześnie Armenia, Austria, Czechy, Lichtenstein, Niemcy, Słowacja, Szwajcaria i Węgry. A.M. Świątkowski, *Karta Praw Społecznych Rady Europy*, Warszawa 2006, s. 531–533. Komitet obraduje na sesjach plenarnych oraz w dwóch grupach roboczych. Spotkania Komitetu odbywają się 7 do 8 razy w roku. Posiedzenia są niejawnne, a członkowie Komitetu zobowiązani są do przestrzegania tajemnicy dyskusji. Zasady postępowania Komitetu wyznacza regulamin przyjęty 29 marca 2004 r. Zob. *Rules of procedure*, [w:] *European Social Charter*, Collected texts (4th edition), Strasbourg 2004, s. 193; A. Świątkowski, *Karty Społeczne Rady Europy*, „Państwo i Prawo” 2003, z. 8, s. 36 i n. W regulaminie określono procedurę stosowaną w procesie analizowania sprawozdań.

nia prawa osób w podeszłym wieku do ochrony socjalnej Strony zobowiązują się podejmować lub popierać bądź bezpośrednio, bądź we współpracy z organizacjami publicznymi lub prywatnymi, stosowne środki”, które winny mieć na celu umożliwienie takim osobom pozostanie pełnoprawnymi członkami społeczeństwa dopóty, dopóki będzie to możliwe. Dla osiągnięcia tego celu państwa, będące stronami zintegrowanej karty, będą starały się zapewnić takim osobom odpowiednie zasoby, umożliwiające im godziwą egzystencję i aktywny udział w życiu publicznym, społecznym i kulturalnym. Ponadto zobowiązały się dostarczać takim osobom informacji o usługach i ułatwieniach dostępnych dla nich oraz o możliwościach korzystania z nich. W myśl art. 23 Zrewidowanej Europejskiej Karty Społecznej państwa, będące stronami tego porozumienia, przyjęły na siebie obowiązek umożliwienia osobom w podeszłym wieku swobodnego wyboru sposobu życia oraz niezależnej egzystencji w znanym im środowisku dopóty, dopóki będą sobie tego życzyły i będą do tego zdolne. Dążąc do osiągnięcia tego celu sygnatariusze Zrewidowanej Europejskiej Karty Społecznej winni zapewniać osobom w podeszłym wieku mieszkania dostosowanych do ich potrzeb oraz stanu zdrowia lub zapewnić stosowną pomoc przy adaptacji ich mieszkań oraz zagwarantować im opiekę medyczną i usługi, których wymaga ich stan. W końcu w treści art. 23 Zrewidowanej Europejskiej Karty Społecznej państwa będące stronami Zrewidowanej Europejskiej Karty Społecznej zgodziły się zagwarantować osobom w podeszłym wieku, przebywającym w odmach opieki, stosownego wsparcia z poszanowaniem ich prywatności, a także umożliwić im udział w podejmowaniu decyzji dotyczących warunków życia w takiej instytucji.

Jak z powyższego wynika, Zrewidowana Europejska Karta Społeczna zapewnia osobom w podeszłym wieku możliwość skorzystania z bardzo szeroko określonej ochrony socjalnej, należącej do praw społecznych, określanych w doktrynie praw człowieka, jako tzw. prawa drugiej generacji²². Gwarantuje to także art. 4 Protokołu dodatkowego do Europejskiej Karty Społecznej z dnia 5 maja 1988 r.²³ Bardzo szeroka ochrona praw socjalnych, w tym także ludzi w podeszłym wieku, jest – jak się wydaje – jedną z przeszkód ratyfikacji Zrewidowanej Europejskiej Karty Społecznej przez Rzeczpospolitą Polską, aczkolwiek podkreśla się, że poziom uprawnień socjalnych w Polsce związanych z pracą i zabezpieczeniem społecznym jest bliski spełnienia wymagań okre-

²² K. Drzewiecki, C. Krause, A. Rosas (red.), *Social Rights as Human Rights: A European Challenge*, Turku 1994, s. 156 i n.

²³ Zob. A.M. Świątkowski, *Prawo socjalne Rady Europy. Europejska Karta Społeczna. Protokoły. Zrewidowana Europejska Karta Społeczna*, Kraków 2006, s. 204.

ślanych w Zrewidowanej Europejskiej Karcie Społecznej, której podpisanie (ale nie ratyfikowanie) jest „wyrazem przywiązania Polski do ideałów i zasad zapisanych w tym dokumencie”²⁴. W doktrynie podkreśla się, że Zrewidowana Europejska Karta Społeczna jest pierwszym traktatem międzynarodowym, w którym prawo do ochrony socjalnej osób w podeszłym wieku zostało objęte ochroną prawną²⁵.

Komentując treść art. 23 Zrewidowanej Europejskiej Karty Społecznej podkreśla się, że osoby w podeszłym wieku nie powinny być eliminowane z życia społecznego, nie mogą być także dotknięte ostracyzmem z powodu wieku, ponieważ prawo do uczestniczenia w życiu społecznym nie może być uzależnione od osiągnięcia określonego wieku. Zwraca się także uwagę na konieczność ochrony takich osób przed dyskryminacją, podkreślając że wraz z procesem starzenia się społeczeństw zwiększają się wydatki na świadczenia socjalne. Art. 23 Zrewidowanej Europejskiej Karty Społecznej zaliczany jest do kategorii fundamentalnych i dynamicznych norm prawa zabezpieczenia społecznego²⁶. W literaturze podkreśla się, że działania, które powinny być podejmowane przez sygnatariuszy Zrewidowanej Europejskiej Karty Społecznej zostały określone w treści art. 23 w sposób nie enumeratywny tak, że mają oni swobodę w zakresie doboru działań i środków, które pozwolą im na osiągnięcie celu, jakim jest pełen udział osób w podeszłym wieku w życiu społeczeństwa²⁷.

W myśl Wspólnotowej Karty Socjalnej Praw Podstawowych Pracowników z dnia 9 grudnia 1989 r. każdy pracownik po przejściu na emeryturę powinien być uprawniony do korzystania ze środków zapewniających godziwy poziom życia. Osobom, które osiągnęły wiek emerytalny, lecz nie mają uprawnień do emerytury w myśl Wspólnotowej Karty Socjalnej Praw Podstawowych Pracowników należy zapewnić wystarczające środki, a także pomoc lekarską i społeczną, odpowiadającą ich specyficznym potrzebom²⁸.

²⁴ Podpisanie Zrewidowanej Karty Społecznej. Zob. <http://www.mpips.gov.pl/aktualnosci-wszystkie/art,5535,4326,podpisanie-zrewidowanej-europejskiej-karty-spolecznej.html>, dostęp 1.02.2014.

²⁵ A.M. Świątkowski, *Karata Praw Społecznych Rady Europy*, Warszawa 2006, s. 450.

²⁶ Idem, *Prawo socjalne...*, s. 204 i n.

²⁷ M. Szawłowska, [w:] *Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej. Komentarz*, red. A. Wróbel, Warszawa 2013, s. 828; A.M. Świątkowski, *Prawo socjalne...*, s. 205.

²⁸ Zob. Wspólnotowa Karta Społeczna Praw Podstawowych Pracowników z dnia 9 grudnia 1989 r. zob. I.C. Kamiński, *Unia Europejska. Podstawowe akty prawne*, Warszawa 2004, s. 265.

W literaturze zauważa się, że emerytura jest świadczeniem z ubezpieczenia społecznego, do którego osoba ubezpieczona nabywa prawo po ukończeniu pewnego wieku lub w razie zaprzestania aktywności zawodowej, po osiągnięciu wieku określonego przepisami prawa ubezpieczeń społecznych. Nabycie prawa do emerytury wynika z założenia, że człowiek, który nabył takie prawo może nie móc lub nie chciał już pracować. W państwach europejskich przepisy prawa gwarantują ochronę przed niemożnością zarobkowania, spowodowaną osiągnięciem określonego wieku, w wymiarach powszechnym, grupowym i indywidualnym²⁹.

Podkreśla się, że system zabezpieczenia społecznego powinien umożliwić osobom w podeszłym wieku wybór sposobu życia oraz egzystencję w znanym im środowisku tak długo, jak długo będą do tego zdolne. Europejski Komitet Praw Społecznych, sprawujący nadzór nad przestrzeganiem zasad Europejskiej Karty Społecznej (także Zrewidowanej Europejskiej Karty Społecznej) chce widzieć prawo osób w podeszłym wieku, jako prawo podmiotowe, starając się dociec czy krajowe przepisy pozwalają osobom w podeszłym wieku do zaskarżenia do niezależnego organu decyzji o odmowie przyznania uprawnień do świadczeń socjalnych i możliwości skorzystania z usług socjalnych oraz opieki społecznej. Odpowiednie środki ochrony socjalnej to takie, które pozwalają osobie w podeszłym wieku utrzymać godziwy poziom życia.

Warto zauważyć, że w systemie prawnym Unii Europejskiej prawa osób starszych znajdują ochronę w treści art. 25 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej, w którym stwierdzono, że Unia uznaje i szanuje prawo osób w podeszłym wieku do godnego i niezależnego życia oraz do uczestniczenia w życiu społecznym i kulturalnym.

Zauważyć należy, iż zagwarantowane w art. 25 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej prawa osób w podeszłym wieku zaliczane są do kategorii zasad, dlatego też mogą być wykonywane przez akty prawodawcze lub wykonawcze przyjęte przez Unię Europejską zgodnie z jej uprawnieniami oraz

²⁹ Podkreśla się, że system grupowy i indywidualny mogą mieć formę przymusowych lub dobrowolnych ubezpieczeń. Systemy ubezpieczeń mają charakter kapitałowy lub reparycyjny. Zauważa się, że wysokość ubezpieczenia może być określona w stałej kwocie lub pozostawać w zależności od wynagrodzenia, wieku, stażu zawodowego, branży zawodowej, liczebności rodziny ubezpieczonego. Emerytura ma być świadczeniem rekompensującym utracony zarobek. Zob. A.M. Świątkowski, *Europejskie prawo socjalne*, t. III: *Europejskie prawo ubezpieczeń społecznych*, Warszawa 2000, s. 231–235, tamże przedstawienie zasad przyznawania emerytur w krajach Unii Europejskiej, s. 235–257.

państwa członkowskie w celu wykonania prawa unijnego³⁰. W systemie prawnym Unii Europejskiej zasada wyrażona w art. 25 Karty Praw Podstawowych sformułowana jest w rozlicznych aktach normatywnych, m.in. w: dyrektywie Rady 2000/78/WE z 27 listopada 2000 r. ustanawiającej ogólne warunki ramowe równego traktowania w zakresie zatrudnienia i pracy³¹; decyzji Parlamentu Europejskiego i Rady nr 940/2011/UE z 14 września 2011 r. w sprawie Europejskiego Roku Aktywności Osób Starszych i Solidarności Międzypokoleniowej³²; decyzji Rady 2010/707/UE z 21 października 2010 r. w sprawie wytycznych dotyczących polityki zatrudnienia państw członkowskich³³; zaleceniu Rady 92/441/EWG z 24 czerwca 1992 r. w sprawie wspólnotowych kryteriów dotyczących odpowiednich środków oraz pomocy społecznej w systemach ochrony społecznej³⁴.

We wspomnianych aktach prawa unijnego, zwłaszcza w decyzji Parlamentu Europejskiego i Rady nr 940/2011/UE z 14 września 2011 r. podkreśla się, iż zwłaszcza osoby niepełnosprawne w podeszłym wieku narażane są na podwójne wykluczenie ze względu na wiek i niepełnosprawność. We wspomnianym akcie normatywnym Rada Europejska wielokrotnie podkreślała potrzebę uwzględnienia wpływu starzenia się społeczeństwa na europejskie modele społeczne. Podstawową odpowiedzią na te szybko zachodzące zmiany demograficzne jest – jak zauważono w jego treści – wspieranie tworzenia kultury aktywności osób starszych, jako procesu trwającego przez całe życie, co pozwoli na zapewnienie szybko rosnącej populacji osób będących w wieku około 60 lat i starszych, które ogólnie rzecz biorąc, są zdrowsze i lepiej wykształcone niż osoby z tej samej grupy wiekowej w przeszłości, dobrych możliwości zatrudnienia i aktywnego udziału w życiu rodzinnym i społecznym, w tym również w formie wolontariatu, uczenia się przez całe życie, działalności artystycznej i sportu. Podniesiono także, że aktywne starzenie się jest, według Światowej Organizacji Zdrowia, procesem tworzenia optymalnych możliwości w zakresie zdrowia, uczestnictwa i bezpieczeństwa, którego celem winna być poprawa jakości życia ludzi w okresie starości. Aktywne starzenie się pozwala

³⁰ M. Szablowska, [w:] A. Wróbel (red.), *Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej...*, s. 825.

³¹ Dz.Urz. UE L 2000, nr 303, s. 16.

³² Dz.Urz. UE L 2011, nr 246, s. 5 (decyzja ta wygasa zgodnie z treścią jej art. 11 z dniem 30 czerwca 2014 r.).

³³ Dz.Urz. UE L 2010, nr 308, s. 46.

³⁴ Dz.Urz. UE L 1992, nr 245, s. 46.

ludziom – jak zauważono w decyzji Parlamentu Europejskiego i Rady – wykorzystać z upływem lat potencjał, jakim dysponują, by czuć się dobrze pod względem fizycznym, społecznym i umysłowym oraz uczestniczyć w życiu społecznym, przy jednoczesnym zapewnieniu im odpowiedniej ochrony, bezpieczeństwa i opieki, gdy tego potrzebują. Propagowanie aktywnego starzenia się wymaga zatem wielowymiarowego podejścia, poczucia odpowiedzialności i trwałego wspierania ze strony wszystkich pokoleń. Nie można się jednak oprzeć wrażeniu, że wspomniane stwierdzenia to hasła, których generalnym celem jest zapewnienie osobom, które przeszły na emeryturę takich warunków, aby nie czuły się niepotrzebne w społeczeństwie, a co za tym idzie nie wywoływały niepokojów i fermentów, przy jednoczesnym zepchnięciu ich na boczny tor aktywności życiowej. W gruncie rzeczy wspomniana decyzja nie daje odpowiedzi co winny robić i czym zajmować się takie starzejące się osoby. Czy miałyby podróżować po świecie, zajmować się plotkami towarzyskimi, nienużącymi gramami sportowymi, w gruncie rzeczy decyzja formułuje piękne hasła, wskazuje skąd brać środki na realizację Europejskiego Roku Aktywności Osób Starszych, ale nie formułuje żadnego programu pozytywnego. Jakże bliska jest nigdy niewyrażonemu, ale praktycznie realizowanemu programowi życia emeryta w Polsce, w ramach którego mężczyzna winien zajmować się domowym majsterkowaniem i wędkowaniem, kobieta opieką nad wnukami, oboje zaś wspominaniem lat aktywności zawodowej. Zarówno w systemie unijnym, ani tym bardziej w Polsce nikomu nie przychodzi na myśl, że nie są tu żadnym rozwiązaniem Uniwersytety Trzeciego Wieku i najciekawsze nawet programy telewizyjne, gdyż ludzie zepchnięci na taki margines pogrążać się będą stopniowo w letargu, oddając się coraz gwałtowniejszym kłótniom, rozładującym frustrację wreszcie, że z braku innych zajęć zaczną się wsłuchiwać w swój organizm, doszukując się prawdziwych i wymyślonych dolegliwości. Staną się w ten sposób dość uciążliwymi, roszczeniowymi pacjentami mniej lub bardziej wyspecjalizowanych gabinetów lekarskich.

W treści decyzji Parlamentu i Rady nr 940/2011/UE podkreślono, że względu na rosnący odsetek osób starszych w Europie i wzrost zachorowań na schorzenia przewlekłe coraz ważniejsze staje się wspieranie starzenia się w zdrowiu wszystkich ludzi, w szczególności osób starszych, a także działanie na rzecz ich witalności i poszanowania godności, poprzez m.in. zapewnienie dostępu do odpowiedniej i wysokiej jakości opieki zdrowotnej, opieki długoterminowej i usług socjalnych, oraz rozwijanie inicjatyw mających na celu wspieranie przeciwdziałania zagrożeniom zdrowia związanym ze starzeniem się. Starzenie się w zdrowiu jest istotne dla zwiększenia udziału osób starszych w rynku pracy,

umożliwienia im dłuższej aktywności w społeczeństwie, poprawy indywidualnej jakości ich życia i zmniejszenia obciążeń systemów opieki zdrowotnej i socjalnej oraz systemu emerytalnego. Stwierdzeniom tym nie sposób odmówić słuszności, lecz zwiększenie udziału osób starszych w rynku pracy odbierane jest przez ogół społeczeństwa, jako zabieranie im miejsc pracy³⁵.

Formułowane przez psychologów i gerontologów społecznych teorie: wyłączenia, aktywności, kontynuacji, wymiany, selektywności pięknie brzmią w treści opracowań naukowych, ale w praktyce zdają się niewiele wносить do życia jednostek³⁶. W ramach Unii Europejskiej stworzono szereg programów, planów działania i funduszy, mających zapewnić godne i niezależne życie

³⁵ P. Kubicki, *Ubóstwo i wykluczenie społeczne osób starszych. Ekspertyza w ramach projektu „EAPN Polska – razem na rzecz Europy socjalnej”*, [w:] *Ubóstwo i wykluczenie społeczne w Polsce*, Warszawa 2011, s. 71–82; I. Jaroszevska-Ignatowska, *Dyskryminacja osób starszych ze względu na wiek na rynku pracy*, Warszawa 2005, s. 27; B. Sztur-Jaworska, *Stan przestrzegania praw osób starszych w Polsce. Analiza i rekomendacje działań*, Warszawa 2008, z. 65, s. 19–79.

³⁶ Teoria wyłączenia zakłada stopniowe wycofywanie się wraz z wiekiem z dotychczas pełnionych ról i osłabienie więzi emocjonalnych ze światem; teoria aktywności wychodzi z założenia, że wraz z procesem starzenia się role społeczne ulegają zmianom, a osoba starsza po utracie jednych ról powinna angażować się w inne; teoria kontynuacji zakłada, że jednostka przechodząc przez życie rozwija stałe normy i obyczaje po to, aby w starości zachować zdolności adaptacyjne; teoria wymiany zakłada, że wraz z osiąganym wiekiem zmniejsza się wartość różnych posiadanych zasobów jednostki od zdrowotnych po materialne; wreszcie teoria selektywności zakłada, że dobre starzenie wymaga dokonania przez jednostkę wyboru czynności, na które poświęca czas i energię. Zob. J. Osiecka-Chojnacka, *Społeczne opinie o starości a wdrażanie idei aktywnego starzenia się*, „Studia Biura Analiz Sejmowych” 2002, nr 2 (30), s. 1–102, por. także: P. Szukalski, *Plany zawodowe i przewidywania odnośnie do wieku przechodzenia na emeryturę*, [w:] *Przygotowanie do starości. Polacy wobec starzenia się*, red. P. Szukalski, Warszawa 2009, s. 199 i n. Wszystkie wspomniane teorie zmierzają do „naukowego” uzasadnienia chęci zepchnięcia ludzi starych i starzejących się na margines i przekonania ich, że z tego zepchnięcia powinni się w dodatku cieszyć i w fakcie tym znajdować zadowolenie. Pisząc na wyraźne zamówienie ośrodków decyzyjnych socjologowie i psychologowie społeczni zdają się nie zauważać, iż aktywność zawodowa robotnika wykonującego ciężką pracę fizyczną, kierowcy, kontroler lotów, zasadza się na innych zasadach niż aktywność starzejącego się nauczyciela akademickiego, prawnika wykonującego zawód sędziego, adwokata bądź radcy prawnego, lekarza (może z wyjątkiem manualnych dyscyplin chirurgicznych), pisarza bądź artysty. Wyraźnie przy tym preferuje się postawę konstrukcyjną, która ma cechować się pogodzeniem ze starością i ewentualną śmiercią. Inne postawy: zależności, obronna, wrogości wobec otoczenia, wrogości wobec siebie rzekomo trudne są do zaakceptowania, chociaż nie wiadomo właściwie dlaczego.

osób starszych, ich integrację i aktywne uczestniczenie w życiu społeczeństwa³⁷.

Zauważa się, że art. 25 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej w swej treści zawiera prawo „osób w podeszłym wieku” do godnego i niezależnego życia, a ponadto prawo do uczestniczenia w życiu społecznym i kulturalnym. Pojęcie „godnego i niezależnego życia” nie zostało zdefiniowane w Karcie Praw

³⁷ Do funduszy tych należą: Europejski Fundusz Społeczny, utworzony rozporządzeniem (WE) nr 1081/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 5 lipca 2006 r. w sprawie Europejskiego Funduszu Społecznego i uchylające rozporządzenie (WE) nr 1784/1999, Dz.Urz.UE L 2006, nr 210, s. 12; Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego, utworzony rozporządzeniem (WE) nr 1080/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 5 lipca 2006 r. w sprawie Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego i uchylające rozporządzenie (WE) nr 1783/1999 Dz.Urz.UE L 2006, nr 201, s. 1; Program Progress utworzony decyzją nr 1672/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 24 października 2006 r. ustanawiającą wspólny program na rzecz zatrudnienia i solidarności społecznej – Progress Dz.Urz. UE L 2006, nr 315, s. 1, zmieniony decyzją Parlamentu Europejskiego i Rady nr 284/2010/UE z dnia 25 marca 2010 r. Dz.Urz. UE L 2010, nr 87, s. 6; Program „Uczenie się przez całe życie” powołany decyzją nr 1720/2006/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 15 listopada 2006 r. ustanawiającą program działań w zakresie uczenia się przez całe życie, zmieniony decyzją Parlamentu Europejskiego i Rady nr 1357/2008/WE z dnia 16 grudnia 2008 r. Dz.Urz. UE L 2008, nr 350, s. 56; Program w dziedzinie zdrowia powołany decyzją nr 1350/2007/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 23 października 2007 r. ustanawiającą drugi wspólnotowy program działań w dziedzinie zdrowia na lata 2008–2013 Dz.Urz. UE L 2007, nr 301, s. 3, program ten wygasł z dniem 31 grudnia 2013 r.; plan działania komfortowe działania osób starszych w społeczeństwie informacyjnym powołany Parlamentu Europejskiego i Rady nr 742/2008/WE z dnia 9 lipca 2008 r. w sprawie udziału Wspólnoty w podjętym przez kilka państw członkowskich programie badawczo-rozwojowym, którego celem jest podwyższenie jakości życia osób starszych przez zastosowanie nowych technologii informacyjno-komunikacyjnych Dz.Urz. UE L 2008, nr 201, s. 49; Siódmy program ramowy w zakresie badań i rozwoju sformułowany decyzją nr 1982/2006/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 18 grudnia 2006 r. dotyczącą siódmego programu ramowego Wspólnoty Europejskiej w zakresie badań rozwoju technologicznego i demonstracji (2007–2013) Dz.Urz. UE L 2006, nr 412, s. 1 (program wygasł z dniem 31 grudnia 2013); zob. także: decyzja Rady z dnia 19 grudnia 2006 r. dotycząca programu szczegółowego „Współpraca”, wdrażającego siódmy program ramowy Wspólnoty Europejskiej w dziedzinie badań i rozwoju technologicznego i demonstracji 2007–2013 Dz.Urz. UE L 2006, nr 400, s. 67, zmieniony Dz.Urz. UE L 2007, nr 54, s. 30; wreszcie program ramowy na rzecz konkurencyjności i innowacji powołany decyzją nr 1639/2006/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 24 października 2006 r. ustanawiającą program ramowy na rzecz konkurencyjności i innowacji (2007–2013) Dz.Urz. UE L 2006, nr 310, s. 315, zm. Dz.Urz. UE L 2012, nr 204, s. 1 (program ten wygasł z dniem 31 grudnia 2013). Odnotowując istnienie wspomnianych programów i planów działania wypada zauważyć, że znacząca część z nich wygasła w dniu 31 grudnia 2013 r.

Podstawowych Unii Europejskiej. „Godność”, ewentualnie „godność człowieka”, pojawia się w różnych aktach normatywnych, m.in. w prawie międzynarodowym uniwersalnym oraz w prawie międzynarodowym regionalnym, zarówno w systemie Unii Europejskiej, jak i Rady Europy. Terminem tym posługuje się także prawo wewnętrzne wielu państw, zwłaszcza w ustawach zasadniczych. Do godności odwołują się preambuły: Karty Narodów Zjednoczonych, Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela, Międzynarodowego Pakty Praw Obywatelskich i Politycznych, Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych³⁸.

Wypada zauważyć, że Karta Podstawowych Praw Unii Europejskiej w art. 1 stwierdza wyraźnie, iż „Godność człowieka jest nienaruszalna. Należy ją szanować i chronić”. Tym samym godność osoby ludzkiej jest nie tylko podstawowym prawem, ale i faktycznym źródłem wszelkich podstawowych praw zapisanych w Karcie. Wyjaśniał to zresztą szczegółowo sekretariat Konwencji, która pracowała nad tekstem Karty. Oczywiście, wspomniane wyjaśnienia nie stanowią norm prawnych. Podstawowy charakter godności człowieka rodzi konsekwencje dla prasy i wolności słowa. Skoro bowiem żadne z praw podstawowych zapisanych w Karcie nie może być wykorzystywane do zamachu na godność innej osoby – na co wyraźnie zwracano uwagę w wyjaśnieniach sekretariatu Konwencji pracującej nad tekstem Karty – to wolność słowa, wypowiedzi i prasy nie może służyć do naruszania godności innych. Z wyjaśnień sekretariatu Konwencji wynika jednoznacznie, iż godność osoby ludzkiej „musi być szanowana”, nawet jeśli dane prawo w wyniku takiego poszanowania miałyby zostać ograniczone³⁹.

³⁸ J. Sobczak, *Godność człowieka i prawo do prywatności w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, [w:] *Nowa Konstytucja czy nowe państwo? Państwo. Bezpieczeństwo. Gospodarka*, red. A.J. Madera, T. Ślęzak, Kraków 2005, s. 45–78; idem, *Godność człowieka i pacjenta*, [w:] *Polska polityka zdrowotna a akcesja do Unii Europejskiej*, red. T. Maksymiuk, J. Skrzypczak, Poznań 2006, s. 9–38; J. Sobczak, *Godność człowieka w przekazie medialnym*, [w:] *Moda na obciach. Materiały z Ogólnopolskiej Konferencji Kulturoznawczej „Moda na obciach. Co robią Polacy z Kulturą popularną?”*, Elbląg 2008, s. 157–175.

³⁹ Zob. *Karta Podstawowych Praw Unii Europejskiej*, tłum. M.A. Nowicki, Kraków 2002, s. 9–10. Wyjaśnienia sekretariatu Konwencji zawarto w dokumencie *Charte 4473/00*, Convent 49 z 11 października 2000 r. opublikowanym 18 października 2000 r. Tekst wyjaśnień przynosi powołane wydawnictwo w tłumaczeniu M.A. Nowickiego. Zob. także: S. Hambura, M. Muszyński, *Karta Praw Podstawowych z komentarzem*, Bielsko-Biała 2001, s. 31 i n.; F. Jasinski, *Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej*, Warszawa 2003, s. 17 i n. oraz s. 188 i n. Odnośnie godności człowieka zob. J. Sobczak, *Godność człowieka i prawo do prywatności w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, [w:] *Nowa Konstytucja czy nowe*

Prawne znaczenie godności ludzkiej w prawie międzynarodowym tak uniwersalnym, jak i regionalnym wydaje się jednak być sporne⁴⁰. W doktrynie podnosi się, iż godność jest wartością przynależną każdemu człowiekowi, stanowi podstawę wyrażającą pewne istotne wartości oraz służy ich urzeczywistnieniu, wiążąc się z szacunkiem i uznaniem⁴¹. Generalnie uważa się, że godność jest wartością moralną i zarazem prawną. Przyjmuje się przy tym, że stanowi ona normatywną podstawę uzasadnienia praw człowieka, mając charakter przyrodzony i niezbywalny⁴². Godność człowieka pozostaje w ścisłym związku z prawem do prywatności i prawem do intymności⁴³. Ścisłe związki

Państwo, red. A.J. Madera, T. Ślęzak, Kraków 2005, s. 45–78; idem, *prawo do prywatności a wolność słowa i druku*, [w:] *Wolności i prawa jednostki oraz ich gwarancje w praktyce*, red. L. Wiśniewski, Warszawa 2006, s. 152–178; J. Barciak, *Prawo do prywatności*, Warszawa 2004, s. 68 i n.; zob. także: J.D. Sieńczyło-Chlabicz, *Naruszenie prywatności osób publicznych przez prasę. Analiza cywilnoprawna*, Kraków 2006, s. 54–157.

⁴⁰ A. Wróbel, [w:] A. Wróbel (red.), *Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej...*, s. 31.

⁴¹ Zob. w tym przedmiocie F.J. Mazurek, *Godność osoby ludzkiej podstawą praw człowieka*, Lublin 2001, zwłaszcza s. 75 i n.; idem, *Godność osoby ludzkiej jako wartość absolutna*, „Roczniki Nauk Społecznych” 1993, nr 21, z. 1; A. Grzegorzczak, *Pojęcie godności jako element poznawczej regulacji ludzkiego zachowania*, „Studia Filozoficzne” 1983, nr 8–9, s. 57–76; L. Antonowicz, *Ochrona godności człowieka w prawie międzynarodowym*, „Annales Universitatis Mariee Curie-Skłodowska. Sectio G” 1990, vol. 37, nr 1, s. 1–9; W. Żelaniec, *O pojmowaniu godności człowieka*, [w:] *Szkice o godności człowieka*, red. M. Piechowiak, T. Turowski, Zielona Góra 2012, s. 7–20; P. Łącki, *Godność człowieka w etyce współczesnej. Przykład Otfrieda Höffego*, [w:] *Szkice o godności człowieka*, red. M. Piechowiak, T. Turowski, Zielona Góra 2012, s. 131–148; J. Kloc-Konkołowicz, D. Pilas, *Godność ludzka i autonomia*, „Przegląd Filozoficzno-Literacki” 2012, nr 1–2 (33), s. 9–18; Ch. Horn, *Naruszalna i nienaruszalna godność ludzka: próba wyjaśnienia*, przeł. M. Dobrzański, przekład przejrzał J. Kloc-Konkołowicz, „Przegląd Filozoficzno-Literacki” 2012, nr 1–2 (33), s. 19–34; I. Lipowicz, *Godność ludzka w świetle prawa administracyjnego*, „Przegląd Filozoficzno-Literacki” 2012, nr 1–2 (33), s. 101–116.

⁴² K. Dicke, *The Founding Function of Human Dignity in the Universal Declaration of Human Rights*, [w:] *The Concept of Human Dignity in Human Rights Discourse*, red. D. Kretzmer, E. Klein, Hague–New York–London 2002, s. 118. Por. także: K. Complak, *O prawidłowe pojmowanie godności ludzkiej w porządku RP*, [w:] *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, red. B. Banaszak, A. Preisner, Warszawa 2002, s. 63–79. W doktrynie niemieckiej podkreśla się, że konstytucyjna regulacja godności człowieka może być podstawą podmiotowego prawa jednostki. T. Geddert-Steinacher, *Menschenwürde als Verfassungsbegriff. Aspekte der Rechtsprechung des Bundesverfassungsgerichts zu Art. 1 Abs. 1 Grundgesetz*, Berlin 1990, s. 172–173.

⁴³ J. Sobczak, *Prawo do prywatności a wolność słowa i druku*, [w:] *Wolności i prawa jednostki oraz ich gwarancje w praktyce*, red. L. Wiśniewski, Warszawa 2006, s. 152–178; idem, *Ochrona prywatności polityków jako osób pełniących funkcje publiczne*, [w:] *Polityka*

merytoryczne łączą godność z równością i wolnością, przy czym podkreśla się, że osoba jest „godną”, ponieważ jest „wolną”⁴⁴. W doktrynie toczą się spory o definicję godności, zarówno w odniesieniu do prawa międzynarodowego, tak powszechnego, jak i regionalnego, a także w rozumieniu praw wewnętrznych poszczególnych państw, zwłaszcza w treści ich ustaw zasadniczych⁴⁵. Znacząca część autorów oraz judykatura opowiada się za koncepcją, iż godność stanowi przyrodzone prawo człowieka⁴⁶ i ma charakter niezbywalny⁴⁷.

i politycy. Diagnoza – Oceny – Doświadczenia, red. J. Miluska, Poznań 2009, s. 157–170; idem, *Prawo do wizerunku, prywatności i godności wobec wolności słowa*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K. „Politologia” 2008, vol. XV, z. 1, s. 79–97; por. także: J.D. Sieńczyło-Chłabicz, *Naruszenie prywatności osób publicznych przez prasę. Analiza cywilnoprawna*, Kraków 2006, zwłaszcza s. 25–219. W literaturze podkreśla się, że prawo do prywatności może popadać w konflikt z prawem do intymności. Zob. K. Complak, *O prawidłowe...*, s. 69. W związku z tekstem S.M. Gosa, *El der echo a la privacidad según El art. 19 CN. Su diferencia con El der echo a la Intimidad*, „Boletín Informativo. Asociación Argentina de Derecho Constitucional” 2000, nr 166, s. 18–19.

⁴⁴ K. Complak, *O prawidłowe...*, s. 72.

⁴⁵ J. Zajadło, *Godność i prawa człowieka (ideowe i normatywne źródła przepisu art. 30 Konstytucji)*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 1998, t. 3, s. 53–62; K. Complak, *Uwagi o godności człowieka oraz jej ochrona w świetle nowej Konstytucji*, „Przegląd Sejmowy” 1998, nr 5, s. 43–51; B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. 2, Warszawa 2012, s. 210–214; J. Krukowski, *Godność człowieka podstawą konstytucyjnego katalogu praw i wolności człowieka*, [w:] *Podstawowe prawa jednostki i ich sądowa ochrona*, red. L. Wiśniewski, Warszawa 1997, s. 49.

⁴⁶ R. Spaemann, *Personen. Versuche über den Unterschied zwischen „etwas” und „jemand”*, Stuttgart 1996, s. 38. Zob. także: stanowiska Trybunału Konstytucyjnego z dnia 15 listopada 2000 r. P 12/99, OTK 2000, nr 7, poz. 260, orzeczenie z dnia 28 maja 1997 r., K 26/96, OTK 97, nr 2, poz. 19. Trybunał Konstytucyjny odwoływał się do poglądów zawartych w orzeczeniu Hiszpańskiego Trybunału Konstytucyjnego nr 53/1985 z dnia 11 kwietnia 1985 r., stwierdzającego że „godność człowieka stanowi duchową i moralną wartość inherentnie związaną z człowiekiem, znajdując swój szczególny wyraz w świadomym i odpowiedzialnym samookreśleniu własnego życia, co uzasadnia roszczenie o poszanowanie ze strony innych”. Zob. także: wyrok z dnia 15 października 2002 r., SK 6/02, OTK-A 2002, nr 5, poz. 65. W treści uzasadnienia tego wyroku zauważono, że godność ludzka może być traktowana jako samoistne wzorzec konstytucyjny, pełniąc funkcję łącznika między Konstytucją, aktem prawa pozytywnego, a porządkiem prawnonaturalnym. Por. także w tym przedmiocie: K. Wojtyczek, *Ochrona godności człowieka, wolności i równości przy pomocy skargi konstytucyjnej*, [w:] *Godność człowieka jako kategoria prawna*, red. K. Complak, Wrocław 2001, s. 201; M. Jabłoński, *Pojęcie i ochrona godności człowieka w orzecznictwie organów władzy sądowniczej w Polsce*, [w:] *Godność człowieka jako kategoria prawna*, red. K. Complak, Wrocław 2001, s. 304.

⁴⁷ B. Banaszak, M. Zieliński, *Pojęcie godności i jej kształt w Konstytucji RP*, [w:] *Jedno-*

Z punktu widzenia praw osób w podeszłym wieku istotne znaczenie ma kwestia naruszenia godności człowieka. W doktrynie podejmując próbę systematyzacji tych naruszeń wskazuje się, że mogą one przybrać formę: przemocy fizycznej; skoordynowanych środków mających na celu marginalizację lub wykluczenie pewnych grup społecznych z udziału w życiu społecznym, czyli tzw. depersonalizującego panowania; biomedycznej instrumentalizacji poprzez użycie środków medycznych pozwalających kwestionować status jednostki jako osoby o równej wolności; wreszcie przez stworzenie sytuacji, w której środki pozostające w dyspozycji jednostki nie wystarczają na zapewnienie godnego sposobu życia, w tym wręcz uniemożliwiają wyżywienie⁴⁸. Osoba w podeszłym wieku narażona jest zwłaszcza na marginalizację wykluczającą ją, stopniowo bądź nagle, z udziału w życiu społecznym. Może to przybrać formę zakazu wykonywania wraz z ukończeniem pewnego wieku zawodu nauczyciela akademickiego, lekarza, sędziego, adwokata itd. Na ten aspekt naruszenia godności człowieka doktryna prawnicza, literatura socjologiczna, ani publicystyka nie zwracają uwagi. Wręcz przeciwnie, zdają się wskazywać, że z ukończeniem pewnego wieku, mimo zachowania sił fizycznych i sprawności umysłowej, jednostka winna pogodzić się z depersonalizacją, marginalizacją, a nawet całkowitym lub częściowym wykluczeniem z udziału w życiu społecznym, pogodzić się ze śmiercią i pokornie oczekiwać na jej nadejście, poświęcając czas nienużącym grom towarzyskim, uczestnictwie w zastępczych formach rozwijania osobowości jak np. uniwersytety trzeciego wieku.

Prawo do godnego i niezależnego życia w rozumieniu art. 25 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej zdaje się oznaczać, iż osoba w podeszłym wieku winna mieć zapewnione godziwe świadczenia zabezpieczenia społecznego, pozwalające na życie na tym samym poziomie, co przed przejściem na emeryturę lub rentę. W warunkach polskich prawo to wydaje się być niedostrzegane, czemu sprzyja fakt, iż znajdujący się w podeszłym wieku emeryci i renciści pokornie i bez protestu przyjmują fakt, iż po zakończeniu aktywności życiowej ich status materialny ulega znaczącemu pogorszeniu. Wskazanie w treści art. 25 Karty Podstawowych Praw Unii Europejskiej, że życie osoby w podeszłym wieku ma być nie tylko godne, ale i „niezależne” oznacza, iż twórcy normy zakładają, że nie będzie taka osoba musiała przenosić się do domu starców, przytułku lub innej podobnej instytucji, niezależnie od tego jak

litość aksjologiczna systemu prawa rozwijającego się w państwach demokratycznych Europy, red. S.L. Stadniczeńko, Opole 2011, s. 129 i n.

⁴⁸ S. Hesellhaus, C. Nowak (red.), *Handbuch der Europäischen Grundrechte*, München 2006, s. 349–353.

piękną i poetycką nazwą ta instytucja by miała (np. „Dom Pogodnej Starości”), lecz może egzystować niezależnie i nie może być zmuszana do tego, aby dać się „skoszarować” w obiekcie przeznaczonym dla podobnych emerytów i rencistów, gdzie będzie spędzać czas w oczekiwaniu śmierci. Życie niezależne jest to życie, które pozwala osobie w podeszłym wieku nie korzystać z jałmużny państwa, organizacji społecznych, religijnych, czy pomocy rodziny. Niewątpliwie możliwość uczestniczenia w życiu społecznym i kulturalnym jest tym obszarem aktywności, który ma szczególny wpływ na godne życie i dobre samopoczucie osoby w podeszłym wieku. Nie oznacza to jednak, że osoby takie muszą godzić się na uczestniczenie w zastępczych imprezach kulturalnych, organizowanych tylko dla nich przez państwo lub organizacje społeczne, a nie mogą brać udziału w tych, w których uczestniczyły dotąd. Prawo do uczestniczenia w życiu społecznym i kulturalnym oznacza, że osoby te winny mieć zapewnione środki materialne, które umożliwią im branie udziału w imprezach, w których uczestniczyły wcześniej, a nie tylko w wieczornicach, bądź występach artystów o słabej renomie, którzy przybędą do domu starców ze swoim programem, traktując to, jako przysłowiową „chałturę”. Udział w życiu społecznym jest także udziałem w życiu politycznym. Z racji podeszłego wieku polityk, zwłaszcza pełniący funkcję posła lub senatora, nie może być odesłany na emeryturę bądź rentę – nawet najbardziej zasłużoną. Szkoda tylko, że pełniący tę funkcję nie zauważają, iż obecne prawodawstwo pozwala na odsuwanie od pełnienia dotychczasowych funkcji nauczycieli akademickich, prawników, w tym sędziów, lekarzy itd.

W myśl zalecenia Rady 92/441/EWG w sprawie wspólnotowych kryteriów dotyczących odpowiednich środków i pomocy społecznej w systemach ochrony społecznej⁴⁹ pamiętając, że wspomniane zalecenie nie ma charakteru wiążącego i jest aktem nienormatywnym, wypada jednak odnotować, że w świetle jego treści ochrona socjalna, o jakiej mowa w art. 25 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej ma na celu zagwarantowanie osobom w podeszłym wieku minimalnych środków utrzymania, podjęcie odpowiednich działań w zakresie zabezpieczenia społecznego, zwalczanie marginalizacji, usunięcie przeszkód kontynuowania pracy przez osoby, które osiągnęły wiek uprawniający do świadczeń emerytalnych, ustanowienie mechanizmów umożliwiających byłym pracownikom korzystanie z odpowiedniego dochodu zastępczego przez cały czas emerytury, stworzenie możliwości dobrowolnego opłacania składek,

⁴⁹ Dz.Urz. UE L 1992, nr 245, s. 46, Council Recommendation of 24 June 1992 on common criteria concerning sufficient resources and social assistance in social protection systems.

dostosowanie systemów emerytalnych do struktur rodzinnych i zmian demograficznych⁵⁰. Warto jednak zauważyć, że zalecenie, w części której wspomina o zagwarantowaniu minimalnych środków utrzymania osobom w podeszłym wieku, wyraźnie wydaje się być sprzeczne z treścią art. 25 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej, w którym mowa o godnym i niezależnym życiu. Jak zauważono wyżej, jest ono możliwe tylko wówczas, gdy środki utrzymania osoby w podeszłym wieku nie będą znacząco niższe od tych, jakie osiągała ona przed przejściem na emeryturę bądź rentę.

Z treścią art. 25 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej koresponduje art. 34 ust. 1 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej, którego sformułowania budzić muszą jednak poważne wątpliwości. W tekście wspomnianego przepisu stwierdzono bowiem, że Unia „uznaje i szanuje prawo do świadczeń z zabezpieczenia społecznego oraz do usług społecznych zapewniających ochronę w takich przypadkach, jak: macierzyństwo, choroba, wypadki przy pracy, zależność lub podeszły wiek oraz w przypadku utraty zatrudnienia zgodnie z zasadami ustanowionymi w prawie Unii oraz ustawodawstwach i praktykach krajowych”. Sformułowanie przytoczonego przepisu budzi istotne wątpliwości, gdyż odmiennie niż w Zrewidowanej Europejskiej Karcie Społecznej nie ujęto wspomnianego prawa, jako prawa podmiotowego. Treść przepisu wydaje się mieć charakter deklaracyjny i nie tworzy – jak się wydaje – po stronie państw członkowskich obowiązku stworzenia regulacji odnoszących się do zabezpieczeń społecznych oraz usług społecznych w doktrynie zauważa się, że charakter prawny art. 34 ust. 1 Karty Praw Podstawowych ma charakter złożony w wyjaśnieniach Sekretariatu Konwencji towarzyszących artykułowi 34 Karty Praw Podstawowych wynika, że treść przepisu art. 34 dotyczy sytuacji, w których pomoc społeczna została stworzona, nie oznacza jednak, że ma ona istnieć tam, gdzie dotychczas nie istniała⁵¹. Podkreśla się, że art. 34 ust. 1 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej ma charakter hybrydowy, zawierając zarówno elementy prawa, jak i zasady. Uważa się, że w jego treści państwa członkowskie zostały zobowiązane do utrzymania systemu zabezpieczenia społecznego i pomocy społecznej oraz do jego ustanowienia⁵², co jednak nie wynika wprost w treści wspomnianego przepisu. W literaturze

⁵⁰ G. Uścińska, *Europejskie standardy zabezpieczenia społecznego a współczesne rozwiązania polskie*, Warszawa 2005, s. 537–552.

⁵¹ *Karta Podstawowych Praw Unii Europejskiej. Tekst z objaśnieniami Sekretariatu Konwencji*, wpraw. i tłum. M. A. Nowicki, Kraków 2001, s. 55.

⁵² L. Mitrus, [w:] *Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej. Komentarz*, red. A. Wróbel, Warszawa 2013, s. 958–959.

wskazuje się, że treść art. 34 ust. 1 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej oznacza, że Unia Europejska nie może ingerować w tę problematykę, podejmując działalność legislacyjną w innych dziedzinach. Organy unijne muszą więc uwzględniać uprawnienia prawotwórcze ustawodawcy krajowego oraz szanować odmienności istniejące w państwach członkowskich⁵³.

Tak więc w systemie unijnym nie ustanowiono wiążących standardów zabezpieczenia społecznego, a wpływ formułowanych w jej systemie rozwiązań na prawo krajowe jest ograniczony do problematyki równego traktowania. Podkreślić należy, że treść art. 34 ust. 3 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej, który wypada odczytywać w powiązaniu z art. 34 ust. 1 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej, zmierza do zapewnienia wszystkim osobom pozbawionym wystarczających środków do zapewnienia godnej egzystencji. Niewątpliwie treść tego przepisu odnosi się także do osób starszych.

Warto zauważyć, że treść art. 34 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej odnosi się jedynie do świadczeń zabezpieczenia społecznego oraz usług społecznych należnych m.in. osobom starszym. Jednak w praktyce dla takich osób równie ważne, a kto wie czy nie ważniejsze, są regulacja dotyczące ochrony zdrowia. Problematyki tej dotyczy art. 35 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej, ale w żaden sposób w jego treści nie wyróżniono, ani nie uprzywilejowano tych osób. Tymczasem z natury rzeczy właśnie osoby korzystające ze świadczeń emerytalnych czy z zabezpieczenia społecznego, częściej niż inne zdają się korzystać z profilaktycznej ochrony zdrowotnej oraz z pomocy lekarskiej. Przepisy Karty Praw Podstawowych w żaden sposób nie uprzywilejowują ich w stosunku do innych, mimo że z racji wieku i stanu zdrowia możliwość skorzystania z pomocy lekarskiej, z dostępu do zabiegów może być dla takich osób ważniejsza, niż dla młodszych od nich. Kwestii tych dotyczy wprost art. 168 Traktatu o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej (dawny art. 152 TWE).

W orzecznictwie Trybunału Sprawiedliwości w Luksemburgu ukształtowała się formuła sprowadzająca się do twierdzenia, że państwa członkowskie mają wyłączną kompetencję do określenia zakresu świadczeń objętych ubezpieczeniem zdrowotnym⁵⁴. Tak więc prawo unijne nie narusza kompetencji państw członkowskich w zakresie organizacji systemów zabezpieczenia spo-

⁵³ J. Tooze, *Social Security and Social Assistance*, [w:] *Economic and Social Rights under the EU Charter of Fundamental Rights – A Legal Perspective*, red. T.K. Hervey, J. Kenner, Oxford–Portland Oregon 2003, s. 166.

⁵⁴ 110/79 wyrok z dnia 24 kwietnia 1980 r. w sprawie *Una Coonan p. Insurance Officer*, „Recueil” 1980, s. 1445; C – 4/95 wyrok z dnia 30 stycznia 1997 r. w sprawie *Stöber i Piosa Pereira p. Bundesanstalt für Arbeit*, „Recueil” 1997, s. I-519.

łecznego, lecz państwa członkowskie określając wysokość tych świadczeń powinny przestrzegać prawa unijnego, zwłaszcza postanowień dotyczących swobodnego działania usług⁵⁵. Prawodawstwo unijne nie narusza także swobody państwa członkowskiego w ustalaniu „koszyka” refundowanych świadczeń medycznych⁵⁶.

Wspomniane ograniczenia istniejące w prawie unijnym nie stały się jednak przeszkodą w stworzeniu w ramach Unii prawodawstwa wspomagającego „aktywne starzenie się”. Program „Strategia Europa 2000” jest jedną z form reakcji na zmiany demograficzne w Europie. Celem jego jest tworzenie osobom starszym, zarówno kobietom, jak i mężczyznom, warunków do starzenia się w dobrym zdrowiu i samodzielności oraz dostosowania warunków mieszkaniowych zgodnych z ich potrzebami. Podobny charakter mają inne, przywołane wyżej, programy i plany działania.

Z treści art. 34 ust. 3 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej wynika, że Unia uznaje i szanuje prawo do pomocy społecznej i mieszkaniowej dla zapewnienia godnej egzystencji wszystkim osobom pozbawionym wystarczających środków. Z treści Wspólnotowej Karty Podstawowych Praw Socjalnych Pracowników z dnia 9 grudnia 1989 r. wynika, że pomoc społeczna dla osób w podeszłym wieku, które osiągnęły wiek emerytalny powinna odpowiadać ich specyficznym potrzebom. W dokumencie tym jednak nie podjęto próby określenia tychże specyficznych potrzeb. Prawo do pomocy społecznej statuje także art. 13 Zrewidowanej Europejskiej Karty Społecznej, a w treści art. 14 tegoż dokumentu prawo do korzystania ze służb pomocy społecznej.

W polskim prawie konstytucyjnym, w treści art. 67 ust. 1 Konstytucji stwierdzono, że obywatel Rzeczypospolitej ma prawo do zabezpieczenia społecznego w razie niezdolności do pracy ze względu na chorobę lub inwalidztwo oraz po osiągnięciu wieku emerytalnego. W kwestii zakresu i form tego zabezpieczenia Konstytucja odsyła do ustawy⁵⁷. Zauważyć też należy, że w tre-

⁵⁵ C-157/99 wyrok z dnia 12 lipca 2001 r. w sprawie Geraets – Smits i Peerbooms, „Recueil” 2001, s. I-5473, pkt 44–46; C-385/99 wyrok z dnia 13 maja 2003 r. w sprawie Müller–Fauré p. van Riet, „Recueil” 2003, s. I-4509, pkt 100; C-56/01 wyrok z dnia 23 października 2003 r. w sprawie Inizan, „Recueil” 2003, s. I-12403, pkt 17; C-372/04 wyrok z dnia 16 maja 2006 r. w sprawie The Queen na wniosek Yvonne Watts p. Bedford Primary Care Trust i Secretary of State for Health, Zbiór Orzeczeń 2006, s. I-4325, pkt 92.

⁵⁶ C-157/99 wyrok z dnia 12 lipca 2001 r. w sprawie Geraets – Smits i Peerbooms, „Recueil” 2001, s. I-5473.

⁵⁷ Zob. w tym przedmiocie ustawy: z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, tj. Dz.U. 2013z dnia 27 czerwca 2003 r., poz. 1440

ści art. 67 ust. 2 Konstytucji wskazano, że obywatel pozostający bez pracy nie z własnej woli i niemający innych środków utrzymania ma prawo do zabezpieczenia społecznego, którego zakres i formy określa ustawa. W judykaturze podkreśla się, że z treści art. 67 ust. 1 Konstytucji nie można wyprowadzić prawa dla jakiegokolwiek konkretnego świadczenia⁵⁸. Warto zauważyć, że istotą prawa do zabezpieczenia społecznego Trybunał Konstytucyjny określił, jako obowiązek zagwarantowania minimum poziomu świadczeń osobom, które osiągnęły wiek emerytalny i zaprzestały w związku z tym aktywności zawodowej⁵⁹. Wskazuje się, że system emerytalny winien być oceniany przez dyspozycje art. 30 Konstytucji, w którym statuuje się zasadę nienaruszalności godności człowieka podkreślając, że niewłaściwe regulacja ubezpieczeń emerytalnych, wpływając na poziom życia emerytów i obniżając go poniżej standardów gwarantujących zachowanie życia godnego w społeczeństwie, narusza ich godność⁶⁰.

Analizując przepisy obu systemów europejskich oraz prawa wewnętrznego Rzeczypospolitej Polskiej nie można nie dostrzec, iż przyjęte rozwiązania prawne zdają się, zarówno w systemie regionalnym, jak i prawie wewnętrznym w dostateczny sposób zabezpieczać interesy osób w podeszłym wieku. Praktyka społeczna, która godna jest osobnych analiz socjologicznych, podejmowanych *sine ira*, zdaje się jednak dowodzić, że przynajmniej w warunkach polskich dochodzi do marginalizacji osób w wieku podeszłym, które zdają się pokornie godzić ze swoim losem, nie widząc szans, ani możliwości walk o jego zmianę. Jako założenie przyjęto bowiem, iż emeryt, człowiek starszy, winien liczyć się z tym, że jego sytuacja materialna będzie po przejściu na emeryturę znacząco gorsza, niż w czasie, kiedy był on aktywny zawodowo. Z punktu widzenia polityki społecznej trudno także zaakceptować bezduszne odsuwanie sprawnych umysłowo i fizycznie pracowników od pełnienia przez nich w dalszym ciągu pracy. Podkreślić należy, że podnosząc wiek emerytalny do 67 lat w stosunku do mężczyzn nie zauważono, że liczne grupy zawodowe, m.in. nauczyciele akademicki i sędziowie mieli zagwarantowane ustawowo prawo do

o rencie socjalnej, tj. Dz.U. 2013, poz. 982; z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, tj. Dz.U. 2013, poz. 182 z późn. zm.

⁵⁸ Por. wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 6 lutego 2002 r., SK 11/01, OTK-A 2002, nr 1, poz. 2; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 2 lutego 2000 r., II UKN 349/99, OSNP 2001, nr 11, poz. 398.

⁵⁹ Por. wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 7 lutego 2006 r. SK 45/04, OSK-A 2006, nr 2, poz. 15.

⁶⁰ B. Banaszak, *Konstytucja...*, s. 406.

przechodzenia na emeryturę bądź w stan spoczynku po osiągnięciu 70. roku życia, podkreślając iż istnieją przesłanki do podniesienia wieku emerytalnego w odniesieniu do wszystkich pracowników, nie chciano zgodzić się na odpowiednie podniesienie tego wieku w stosunku do wspomnianych grup społecznych, szermując demagogicznymi hasłami, że profesorowie wyższych uczelni bądź sędziowie, chociażby Sądu Najwyższego, pozostając na dotychczasowych stanowiskach „zajmowałiby miejsca młodym i zdolnym”, nie dopuszczając „do dopływu świeżej krwi” do tych zawodów i funkcji. Oczywiście, podniesienie wieku do wspomnianych kategorii winno być zależne od stanowiska poszczególnych osób, które mogłyby wybrać albo przejście na emeryturę bądź w stan spoczynku, albo możliwość dalszej pracy. Generalnie wypada stwierdzić, że implementacja norm prawa Rady Europy i Unii unijnego do polskiego prawa zabezpieczeń społecznych ma charakter czysto formalny, a sformułowane w treści rozwiązań europejskich gwarancje nie są w praktyce zapewnione.